

kot mladega fotografa Kukca. V poglavjih, ki sledijo, avtorja bralce popeljeta po različnih delih mesta in predvojnih dogajanj – od stanovanjskih stisk in deložacij od leta 1928 naprej, kar Rezman literarno obdela v pretresljivi zgodbi brezdomne Anke, do obredja življenjskega cikla, priseljevanja in odseljevanja, od treh mariborskih tržnic pa do novih tehnologij, ki jih, kot pokaže avtor v zgodbi *Netržni dan Male tržnice*, meščani v svoja življenja pripuščajo z mešanimi občutki. V številnih zgodbah avtorja izrisujeta zgodbe mariborskih mostov, predvsem korenitih sprememb, ki jih je prinesla izgradnja Glavnega mostu, ukvarjata se tudi s transformacijami ulic in zgradb.

V številnih (predvsem avtoričinih) zapisih osrednjo vlogo dobiva mesto – portret kraja, tudi tako svojski, kot je *Maribor paralaksa*, pač ne more biti omejen le na njegove prebivalce. Tudi materialne, fizične in prostorske realnosti mesto temeljno določajo. »Sentimentalni sprehod« se v zadnji zgodbi zaključi na začetku, torej v Mestnem parku, kjer je bila januarja 1903 posneta nenavadna zimska fotografija z neznano sprehajalko, katere obraznih potez zaradi oddaljenosti ne moremo razbrati. Tišina zimske beline, ki jo ulovi posnetek, bralca še zadnjič opomni, da je minulo zvečine dostopno le s pomočjo naključno ohranjenih fragmentov. Kot odmev na uvodno zgodbo avtorja ponovita motiv fotografa. V Rezmanovi zgodbi sta slednji – mlad češki fotograf Tomaš, ki upodablja mesta ob železnici od Dunaja do Trsta – in žalujoča Mihala na svojem poslednjem sprehodu po parku, ne da bi vedela, tudi sorodstveno povezana.

Pričujoča knjiga je topel *homage* mestu, ki kaže, da sta (historična) etnologija in leposlovje povezana bolj, kot se zdi na prvi pogled. Nenazadnje so sposobnost zamišljanja in bogati predstavniki svetovi, podobno kot pri literarnem ustvarjanju, nujni tudi v številnih vidikih etnološke misli.

Ana Svetel

Dan Podjed: *Vidni: Zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo.*
Ljubljana: Založba ZRC, 2019, 185 str.

Dr. Dan Podjed se v knjigi ukvarja z izrazito aktualistično temo, z vprašanjem, zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo, predvsem prek informacijsko-komunikacijskih naprav (zlasti spleta, mobilnih telefonov, družbenih medijev). Zanimajo ga predvsem tehnologije nadziranja, razmerja med nadzorom, medzregorom (medsebojnim nadzorovanjem) in samonadzregorom. Sprašuje se, ali je lahko nadzor tudi dober, mar vsevidni pogled ne sili ljudi tudi k odgovornejšim in pozitivnim ravnanjem.

V drugem poglavju avtor predstavi razvpito Benthamovo stavbo in logiko panoptika (vsevidnika), namenjeno nadzoru zapornikov (oziroma vseh ostalih, ki bi jih bilo dobro imeti na očeh: duševni bolniki, delavci itn.). Stavbo si lahko predstavljamo kot velikanski zidan obroč, ki ga sestavljajo posamične celice, skozi

katero na notranji in zunanji strani preseva svetloba. Prebivalce celic je mogoče nadzorovati iz osrednjega stolpa na dvorišču. Bistveno je, da prebivalci celic ne morejo videti nadzorovalca, še več, ves čas imajo občutek, da so nadzorovani, čeprav v stolpu morebiti ni nikogar. Zgodovinar Michel Foucault zato panoptik umešča v jedro t. i. disciplinske družbe, v kateri opazovane osebe same prevzamejo prisile oblasti in jih spontano uporabljajo na sebi. Tak pristop zagotavlja samodejno delovanje oblasti. Podjed nadalje opozori, da se ideja o totalnem panoptičnem nadzoru vije preko »telekranov« v Orwellovem romanu *1984*, kamer resničnostnega šova v *Trumanovem šovu* Petra Weira do romana in filma *Krog Dava Eggersa*. V vsakdanjem življenju nas neprestano spremljajo cestne, nadzorne, spletne kamere in kamere na naših mobilnih telefonih. Za razliko od totalnih institucij (zaporov, bolnic ipd.) smo konstantnemu nadzoru podvrženi tako rekoč vsi in kar je najbolj zanimivo – tega nadzora se navadimo.

V tretjem poglavju se avtor napoti na cesto, opisuje spremenjene navade voznikov ob prisotnosti cestnih kamer in radarjev. Še bolj očitno pa se navade spremenijo, kadar so avtomobili, še posebej gospodarska vozila, opremljeni z GPS sledilniki. Nekatere študije tako kažejo, da postanejo ljudje previdnejši, če vedo, da so nadzorovani. Toda cena čedalje večjega nadzora je lahko visoka, saj se tako vzpostavlja sistem (recimo šolski sistem ali pa delovno okolje), ki temelji na nadzoru in nezaupanju. Filozof Emrys Westacott se zato vpraša, na katero šolo (ali pa delovno okolje) bi raje hodili (ali pa vpisali svoje otroke): »Bi raje delali nekje, kjer vam nadrejeni ves čas visijo za vratom, nadzorujejo delo z najrazličnejšimi napravami in prijemi, si izmišljujejo nova birokratska pravila, da sledijo delovni uspešnosti in vestno nadzorujejo navzočnost na delovnem mestu? [...] odločitev verjetno ni težka« (str. 41).

V četrtem poglavju se avtor sprašuje, kako se obnašamo na spletu, če vemo, da smo opazovani, in kako, če se tega ne zavedamo. Opozori na zanimiv paradoks, da direktorji največjih internetnih podjetij (tako Eric Schmidt iz Googla in Mark Zuckerberg iz Facebooka) ne puščajo sledi niti v fizičnem niti digitalnem prostoru (prej omenjena skrbita za svojo zasebnost, ne objavljata zasebnosti na družbenih omrežjih, ne dovolita dostopa do njunih iskanj), čeprav ustvarjajo dobičke ravno iz podatkov o tem, kaj drugi iščejo ter s kom se družijo (»prijateljujejo«). Ko so leta 2006 v javnost pricurljali podatki o iskanjih 657 tisoč uporabnikov (36 milijonov iskalnih besed in stavkov), sta novinarja New York Timesa uspela identificirati nekaj dejanskih oseb, katerih iskanja so bila zabeležena. Na poizvedovanje novinarjev, ali so to njena iskanja, se je uporabnica spleta »zgrozila: Moj bog, to je vse moje zasebno življenje! Nisem si mislila, da mi nekdo gleda čez ramo« (str. 49).

V petem poglavju se avtor sprašuje, zakaj fotografiramo in snemamo same sebe. Kako smo se znašli v kulturi selfijev? Antropologi pojasnjujejo, da smo v kulturi selfijev ali pa denimo pri videoklicih na daljavo bolj kot na osebo, s katero komuniciramo, pozorni na lastno podobo. »Prvič v zgodovini nam tehnologija omogoča, da se v živo gledamo med vsakdanjim pogovorom, poleg tega pa dopušča, da se spremljamo, kako nas v vsakem trenutku vidijo drugi« (str. 70). Ta narcisistična izkušnja nas sili v to, da se za naslednji pogovor temeljito (vizualno)

pripravimo. Na tem mestu omeni objave predsednika države Boruta Pahorja (»kralja Instagrama«) na spletnem omrežju Instagram, ki se mu zdi idealno mesto za ustvarjanje t. i. psevdodogodkov, kot jih poimenuje ameriški zgodovinar Daniel J. Boorstin. Gre za uprizorjene dogodke (kot nasprotje spontanim), ki jih ustvarjajo predvsem zvezdniki in so namenjeni izključno samopromociji. Avtor dodaja, da so mojstri psevdodogodkov obstajali že pred družbenimi mediji. Ob tem omeni Ivana Krambergerja, ki je bil mojster samopromocije, ustvarjanja psevdodogodkov in širjenja novic o samem sebi. Vendar je ta mešanica samoobčudovanja, narcizma in ekshibicionizma lahko tudi smrtno nevarna – po nekaterih podatkih je zaradi selfijev med marcem 2014 in septembrom 2016 umrlo sto sedemindvajset ljudi.

V šestem poglavju pa se avtor zapodi med spletne zvezde, med pornificirano Ameriko, kjer nam osvetli pot zvezdnice Paris Hilton, ki je slavna zato, ker je slavna. »Razlaga o slavnih ljudeh, ki slovijo zaradi slave, je povsem tautološka, vendar v resnici še najnatančnejša« (str. 99–100). Slavni niso niti zaradi svojega porekla (denimo aristokrati), niti zaradi svojih dosežkov (igralci, pevci, režiserji), temveč si prilastijo slavo brez kakšnih posebnih talentov. V zagovor tega, da se avtor pomudi pri instant zvezdnikih takega kova, kot so Fredi Miler, Artur Štern, Damjan Murko, Urška Hočevar Čepin in Denise Dame, je v tem, »da je razumevanje zvezdniških navad, praks in strategij osrednjega pomena za razumevanje sveta, v katerem živimo« (str. 116). Avtor dodaja, da naj pomislimo samo na Donalda Trumpa.

335

V sedmem poglavju avtor orisuje zgodovino voajerizma in se pomudi pri pornografski strani PornHub, na kateri je bilo samo v letu 2017 naloženih skoraj pet milijonov posnetkov, ki bi jih morali gledati več kot sto let, da bi pogledali vse. Od tega je bilo več kot osemsto tisoč amaterskih posnetkov, kar nakazuje na to, da je kult amaterizma stopil tudi na polje pornografije. Raziskovalci pornografije opažajo normalizacijo brutalnejših oblik pornografije, saj morajo v obilici vsebin ponuditi nekaj drugačnega, nekaj »več«. Iti je potrebno »dlje« in »globlje«. Avtor omenja silen uspeh razstave *Svetovi teles*, ki smo jo videli tudi v Ljubljani in prikazuje plastificirana človeška telesa in njihove dele. Množičen obisk pojasnjuje s prepletom voajerizma in ekshibicionizma obiskovalca: »Ko gleda razkrito drobovje, vidi pravzaprav sebe« (str. 131). Avtor potegne med ekstremno pornografijo, navdušenjem nad plastificiranimi telesi, zanimanjem nad človeškim pasom, ki ga hranijo v Pokrajinskem muzeju v Celju, neko skupno značilnost: »raztelešenju in desubjektivizaciji sledita utelesitev in resubjektivizacija« (str. 134).

V osmem, sklepnem poglavju avtor trdi, da se je sodobna družba skoraj povsem približala Benthamovemu idealu popolne vidnosti, ki se ne dogaja samo v totalnih ustanovah, temveč v skoraj vseh prostorih, v katerih se gibljemo (javnih/zasebnih, odprtih/zaprthih, fizičnih/digitalnih). V družbi narcizma, v kateri je strah pred nevidnostjo vseprisoten (posameznik hoče biti opažen, všečkan, lajkan), pozabljamo na pravico do zasebnosti, ki smo se ji sami preveč zlahka pripravljene odreči (za droben popust puščamo svoje podatke tako v trgovinskih centrih kot pri spletnem nakupovanju).

Avtor podaja tri možne izteke družbe nadzora. Prvi scenarij govori o tem, da se bomo znašli v popolni družbi nadzora, v kateri bodo vsak naš premik

spremljale kamere, senzorji in druge sledilne naprave. »Za ugodnosti, ki nam jih bodo ponudili, bomo pripravljeni pokazati več sebe in se razkazovati v najnenavadnejših in najintimnejših okoliščinah« (str. 141). V drugem scenariju se bomo posamezniki čedalje bolj zavedali pomena zasebnosti, na ravni države se bodo vzpostavili mehanizmi, ki ne bodo dovoljevali neupravičenega nadzora. Tretji scenarij pa govori o tem, da bomo svojo zasebnost in vidnost prepoznali kot tržno dobrino ter z njo barantali na borzah. In bolj kot bomo premožni, več zasebnosti si bomo lahko privoščili.

336

Knjigo krasi večče izpisan kratkočasen slog in je, kot omeni že avtor sam, namenjena splošnemu bralstvu in ne samo tehnološkim zanesenjakom ali akademski skupnosti. Zato jo velja vzeti v roke kot dobrodošlo kritično branje ob tako vseprisotni in opevani digitalizaciji. Avtor teh vrstic ni tehnofob, pač pa je mnenja, da je potrebno tehnologijo videti kot proizvod neke zgodovinske formacije. Znotraj kapitalističnega sistema je pojem digitalno ultimativna ideologija svobode. Če za svet pravimo, da je končen, da so viri na Zemlji omejeni, za digitalno to domnevno ne velja. In če na vprašanje, ki si ga postavlja Dan Podjed v podnaslovu knjige, odgovorimo s Patrickom Schreinerjem, avtorjem knjige *Podreditev kot svoboda*, je poglobitvi razlog, zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo, življenje v neoliberalizmu, v katerem se moramo nenehno sami tematizirati, optimizirati in prezentirati. Kaj je boljšega, cenejšega, dostopnejšega, kot so domnevno brezplačne spletne platforme (Gmail, Youtube, Facebook, Twitter, Instagram), ki jih uporabljamo za lastno promocijo? In kaj je boljšega za korporacije, ki jim uporabniki brezplačno delajo vsebine? Splet, ki je v pionirskih časih napovedoval razraščanje neposredne demokracije, svobodnega novinarstva, neomejenega dostopa do zakladnice znanja ali pa splošne odprtosti in transparentnosti, je zgolj v nekaj letih postal iluzija demokratičnosti, greznica alternativnih dejstev, lažnih novic in nezavezujočih mnenj.

Knjiga Dana Podjeda je tako lahko izviren začetek intenzivnejšega premišljevanja o spletu, ki ga je potrebno postaviti v širši kontekst (denimo postfordizma) in ga preučevati v vsej njegovi dvoumnosti. Opozorila Juliana Assanga (ki internet opisuje kot tank, s katerim smo zapeljali v spalnico, in telefon kot sledilno napravo, s katero je mogoče tudi klicati) in Edwarda Snowdna so lahko tehtna napotila k vprašanjem, kot so popolna privatizacija interneta, dominacija logike avtorskih pravic, problematika zasebnosti, transparentnosti in odprtosti. Ne smemo spregledati, da so se snovalci družbenih omrežij, kot v spremni besedi opozori Lenart J. Kučič, zgedovali po igrah na srečo. Nепrestano brskanje po družbenih omrežjih je postala nova normalnost – mediji ali pa spletne platforme namreč ponujajo ravno pravišnje razmerje med zabavnim, šokantnim, strašljivim in informativnim, da stalno posegamo po telefonu. Naj na koncu še opozorim na neverjetno zmoto, s katero operira večina družboslovja, tj. da zamenjuje »politično« participacijo na spletu s političnim delovanjem, kot ga razumeta Aristotel in Hannah Arendt. Ljudi na ulice v arabski pomladi ni pripeljal Twitter, temveč razmere, v katerih živijo, in »razumevanje zvezdniških navad, praks in strategij« ni osrednjega pomena za razumevanje sveta, temveč zgolj podaljševanje nerazumevanja tega

sveta. Da pa je stvar še resnejša, nakazujejo tudi nekatere raziskave, ki govorijo o tem, da vse tiste raziskovalne ekipe, ki preverjajo izrečene besede politikov in drugih odločevalcev (t. i. fact-checking, ki ga uporabljajo resnejši mediji), sploh nimajo nobenega učinka na volilno telo. Ljudskih mas ne zanimajo dejstva, temveč konsistentnost sistema oziroma konsistentnost, celovitost in predvidljivost sveta, v katerem se nahajajo. In kot kažejo zgodovinski primeri, ob nastanku razpoke v sistemu (v zgodbi) nastopijo nepredvidljivi časi. Hannah Arendt pravi, da je bila to situacija v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Za začetek razmisleka o trenutni situaciji je potreben odklop od medijev množičnega poneumljanja.

Gregor Ilaš

Film na etnografskih razstavah, tematska številka spletne znanstvene revije AnthroVision, 2018, letnik 6, številka 1

Spletna znanstvena revija *AnthroVision* je poleti objavila tematsko številko Film in Ethnographic Exhibitions (<https://journals.openedition.org/anthrovision/2989>), ki sva jo uredili z Anne Mette Jørgensen iz Narodnega muzeja Danske. Prav ona je oktobra 2015 v domačem muzeju v sodelovanju z Univerzo København organizirala seminar, na katerem je dvanajst referentov iz devetih evropskih držav odprlo diskusijo na sicer redko reflektirano temo. Tukaj navajam osnovna izhodišča in zaključke dvojno slepo recenziranih člankov, v zaključku pa predstavim založniški koncept spletne revije in ciljno publiko tematske izdaje.

Socialna antropologinja in muzeologinja Mary Bouquet, ki na Univerzi Utrecht poučuje muzejske študije, antropologijo umetnosti in materialno kulturo, je prispevala nosilni članek o povezanosti časa, prostora, hitrosti in razmerij gibljive slike na razstavi o svetovnih kulturah *Time, Space, Velocity, and Scale: Moving Images and Regional Evocation*. Teoretični pristop gradi predvsem na muzeološki, vizualno-antropološki in umetnostno-zgodovinski literaturi. V uvodu pregleda zgodovino uporabe filma in njegove vloge v muzejskem kontekstu od začetka 20. stoletja naprej. Na Nizozemskem med drugim izpostavi tri etnografske muzeje, ki pod skupno znamko Nacionalni muzej svetovnih kultur skrbijo za kolonialno dediščino. Študijo primera utemelji na filmskih pristopih stalne razstave Narodnega muzeja etnologije v Leidnu, ki v osmih galerijah prikazuje kulture Indonezije, Azije, Afrike, Oceanije, Kitajske, Japonske in Koreje, območja Severnega tečaja, Severne Amerike ter Srednje in Južne Amerike. Na srednje velikih zaslonih prikazujejo arhivske filme o antropološko-kolonialnih ekspedicijah in film o medkulturni izmenjavi – leidenski študentje že več let prirejajo tekme z maorskimi kanuji *waka*. Še večja je projekcija promocijskega filma, ki mlade nagovarja k pustolovskemu popotovanju po svetu (= muzeju). Novost so ogromne »stenske tapete«, na katerih se filmski posnetki naravne in kulturne krajine izmenjujejo z obrazi ljudi. Pet- do desetminutne zanke so zmontirali v ravno pravem ritmu, češ da hitrost prelivanja